

Tardos Róbert

In memoriam Surányi Bálint (1935–2024)

A hazai szociológustársadalom fekete évének, 2024-nek a veszteséglistája az esztendő végén tovább bővült Surányi Bálintnak, az empirikus társadalomkutatás alapító nemzedéke egy különleges, a maga nemében párját ritkító alakjának az elhunytával. Személyében a nagy összefüggések, a korszakos elmozdulások és a megnyíló gyakorlati lehetőségek keresésének, diszciplináris korlátokon átívelő, apró részletekben is szenvedélyes fűrkészésének egyik utolsó mohikánja távozott.

Az ELTE Történettudományi Karán végzett, kibontakozó érdeklődése a tudományos pálya felé fordította. 1957-től az MTA Történettudományi Intézetének munkatársaként elsősorban középkori témákat tanulmányozott, a Gallicusok nemzeti hovatarozásától a pozsonyi bíródinasztiáig. Bár a szociológiának az 1960-as években végbement elívelése ezen új terület felé vonzotta, történeti vénája mindvégig megmutatkozott a nagy egészek, a távlatos folyamatok iránti érzékenységben. 1963-ban a Magyar Rádió akkoriban létrejött Közvélemény-kutató Osztályához, az empirikus szociológiai kutatások egyik hazai előőrséhez csatlakozott, ahol a pionír időszakra jellemző módon a terepen végzett kutatások, a módszertani megalapozás és egyes új eljárások kidolgozásából egyaránt kivette részét. Olyan módszertani kérdésekben tette le már ezen a területen is a névjegyét, mint a kérdőíves kérdések választásrendjének a véleményekre gyakorolt befolyása, az adatgyűjtők befolyásoló szerepe, a válaszmegtágadás és a válaszképtelenség sajátos esetei, és noha ezek a témák manapság még inkább aktuálisak, hasonló igénnyel csak kevesen foglalkoznak velük. Surányi Bálint azonban nem horgonyozott le a metodológiai vonatkozásoknál, sőt, a későbbiekben bizo-

nyos kétséggel tekintett az empirikus kutatások egyfajta szcientizmusára. Érdeklődéssel fordult viszont a társadalmi kommunikáció olyan tudásszociológiai kérdései felé, mint a hírek világának befogadói közege, a politikai ismeretek szintje és társadalmi rétegzettsége. A mindennapi tudás tartalma és társadalmi jellege csakúgy végigvonult kutatói pályáján, mint a tömegkommunikáció, majd az új kommunikációs eszközök iránti kitüntetett figyelem a fiatalok szocializációja terén. Az oktatás, az iskola világát meghatározó feltételrendszer kutatása már közvetlenül kapcsolódott egy további kutatói elköteleződéséhez, a tudás, a ráció társadalmi szerepének vizsgálatához is.

1966-tól az akkoriban szintén a kibontakozó hazai társadalomkutatás fontos műhelyének számító Központi Statisztikai Hivatalba (KSH) tette át tevékenysége színterét, először a Közgazdasági, majd a Társadalomstatisztikai Főosztály főelőadójaként. Olyan, egyszerre tartalmi és metodológiai kérdések kutatásába kapcsolódott be, mint a jövedelmi viszonyok, a jövedelemeloszlás és mindezeknek összefüggései a különböző mérési szintekkel, utóbbiak esetében a kanonizált eljárásokat illető kritikus attitűdjére jellemző módon, a konkrét elemzési kérdéstől függő értelmezést és alkalmazást szorgalmazva, és immár az iskolai tudás és a pályaszелеkciós elágazások, az életpálya fordulópontjai iránti érdeklődés állomásaként lett publikációs témája az akkoriban egyik legkorszerűbb eljárás, az útelelemzés alkalmazási lehetősége a képzettségi mobilitás vizsgálatában.

Bár elvi fenntartásai voltak a tervgazdaság és általában a tervezés lehetőségeivel szemben az egyre komplexebb társadalmi folyamatok között, a Tervgazdasági Intézet átlátható mérete és viszonylag szabad légköre is közrejátszott

abban, hogy 1975-ben eleget tegyen egy oktatási fókuszú felkérésnek, tudományos munkatársi, majd főmunkatársi pozícióban. Alighanem az új típusú fejlesztési elképzelésekre való közelebbi rálátás – és időnként szakértői ráhatás – is indítéka volt az 1970–1980-as évek oktatás- és képzésszerkezeti reformfolyamataiban való részvételének. Kutatási és gyakorlati tematikájában a demográfiai hullámok oktatási és munkaerőpiaci következményeinek a korábbinál komplexebb megközelítése is megjelent.

Amikor a társadalmi reformgondolatok 1970-es évek végi, 1980-as évekbeli újabb hulláma nyomán létrejött az Oktatáskutató Intézet, Surányi Bálintot azon kevés szakértő között tartották számon, akit társadalomkutatói háttere és az oktatásügy terén szerzett kompetenciái is alkalmassá tettek az új elképzelések kialakítására. 1981-től tudományos tanácsadóként itt tevékenykedett tovább, és idekapcsolódott talán legmaradandóbb gyakorlati közreműködése, a legendássá vált a *Problémavázlat az oktatásfejlesztési koncepció kialakításához* című munkája. Ez a 41 oldalas tervezet – az 1985-ös oktatási törvény alapozásaként – az iskolai és a pedagógusi önállóságot, a tanszabadságot, egyben az iskolák autonómabb státusát és egy differenciált iskolaszervezetet állított a reformtörekvések középpontjába. Ennek a gondolatkörnek további kibontása képezte kutatói tevékenysége fő súlypontját a rendszerváltás újabb impulzusai nyomán, amikor többek között az oktatási expanziót ösztönző és fékező, továbbá a változó körülményekhez plasztikusan igazodó korszerű irányok és a tekintélyelvű képzési hagyományokat tovább éltető, kontraszelektív mechanizmusok konkurens erőviszonyairól, a nagyszámú iskolarendszeren belüli és kívüli tényezők összjátékáról fejtette ki elgondolásait. Aktív pályafutását formálisan az Oktatáskutató Intézetben fejezte be 1995-ben, ez azonban korántsem jelentett tényleges lezárást. Az 1990-es évek második felében, a 2000-es években jelentek meg a pedagógusi szereppel, az oktatási expanzióval és a műveltségi esz-

mény történeti hagyományaival kapcsolatos újabb munkái, de egy korábbi gazdaságfejlesztési, -történeti kérdésköréhez is visszatérve a kelet-közép-európai átmenet fejlettségi és növekedési paradoxonjait is vizsgálat tárgyává tette. A munkaerőpiaci kérdéskör is erősen foglalkoztatta: sok gazdasági szakértőnél korábban ismerte fel az átalakulás hosszabb távú, nem utolsósorban a foglalkoztatás szerkezetét és szintjét drasztikusan érintő kihatásait. Társadalmi elkötelezettségét fenntartva szakértőként segítette a Szabad Demokraták Szövetsége kulturális-oktatási szakmai munkáját. *Bálint, a fatalista* című blogjában fontos hazai és nemzetközi kérdéseket vett górcső alá.

Surányi Bálint életművének kisugárzása jelentősen túlmutat a különféle indexekbe foglalt szcientometriai adalékokon. Szakmai áttekintések, visszaemlékezések sora is tanúsítja pályatársai – és nem csak a közvetlen szakmabeliek – körében komoly tekintélyét. Társszerzőinek, kooperációs partnereinek névsora széles szakmai hálóról tanúskodik, a pályafutás korai szakaszának empirikus-metodológiai témáiban olyan nevekkel, mint Békés Ferenc, Cseh-Szombathy László, Éltető Ödön, Ferge Zsuzsa és S. Molnár Edit, majd Vita Lászlóval egy hosszabb távú együttműködés további állomásain. Folytatódik a sor az oktatásfejlesztés terén Balázs Éva, Halász Gábor, Lannert Judit és közgazdasági vonatkozásokban Hüttl Antónia és Huszár Istvánné nevével. Ha a hazai társadalomkutatás pályára lépő új nemzedéke körében bizonyára kevésbé ismert is, Surányi Bálint munkássága számunkra is fontos tanulságokat rejt magában – erről abból az életútinterjúból is meggyőződhetünk, amely az *Educatio* hasábjain jelent meg –, és nemcsak a művekről tudósít, hanem arról a társadalomról is sokat elmond, amelyben ez az életmű létrejött és maradandó nyomot hagyott maga után.

Köszönet illeti a baráti-kollégai és hozzátartozói körből mindazokat, akik fontos részletekkel járultak hozzá ehhez a megemlékezéshez.